

Hein (přítel Jindra), Freund Klapperbein (přítel Klapnoha) nebo dokonce der Sensenmann (ten s kosou), a přitom všechno jsou to mužští.

Bratři Jakub Grimm (1785–1863) a Wilhelm Grimm (1786–1859) byli z Hessenska a žili v době kvetoucího německého romantismu nejen v literatuře, filologii a ve folkloru, ale dokonce i v právu. Na nejstarší protestantské univerzitě v Marburku, což byla jinak pěkná díra, se setkali coby učitelé či žáci taková esa jako Achim von Arnim (1781–1831), jeho sestra Bettina von Arnim, Clemens Brentano (1778–1842), který se s Bettinou pak oženil, a dokonce právník Friedrich Karl von Savigny (1779–1861). Tedy jeden intelektuál vedle druhého. Všem dohromady včetně bratří Grimmů se říkalo heidelberská romantická škola a Arnimova sbírka německých lidových písní Des Knaben Wunderhorn (Chlapečův zázračný roh) má dodnes pro Němce podobný význam jako pro nás Kytice. Romantici považovali za svého učitele Johanna Gottfrieda Herdera (1744–1803), jednoho z výmarského čtyřhvězdí (Goethe, Schiller, Herder, Wieland), který si ještě pamatoval, jak v mládí poslouchal Immanuela Kanta (1724–1804) v Královci (dnes Kaliningrad) ve Východním Prusku.

Budete se divit, ale oba Grimmové začínali u Savignyho jako právníci. Jakub s ním dokonce strávil rok 1805, slaviv dvacetiny, v Paříži při studiu středověkých právních rukopisů, ale po návratu právní kariéru vzdal a dal se na německou gramatiku, pověsti a folklor. Savigny pak

založil slavnou školu historickoprávní a prosadil v Německu recepci římského práva. Taký romantik, jako Eliáš. Grimmovské pohádky (Kinder- und Hausmärchen) vyšly v pěti svazcích v letech 1812 až 1822 a Kmotr Smrt byl už v prvním díle z r. 1812, kdy bylo bratrům Grimmovým 27 a 26 let. Náš Erben byl tehdy jednoroční mimino v Miletíně v Podkrkonoší, a jeho právnický a literární osud měl být Grimmům podobný. Byli jeho vzorem.

Smrt dnes

Kulturní cesta Smrti od osirijského kultu přes danse macabre až po Smrt kmotříčku je dlouhá 4000 let. Dámy, najděte si někde portrét Achima a jeho sestry Bettiny, a rozpláčete se. Jak byli krásní! To Grimmové prý žádní fešáci nebyli. A vidíte to. Nemini parcetur. Smrti nikdo neušel, a to bez ohledu na to, jakou vědeckou nebo politickou kariéru udělal a kolik majetku po něm zbylo. Většinou moc ne.

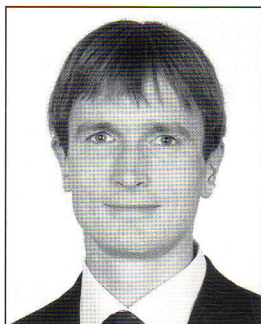
A nemyslete si, že smrt je správní akt nebo soudní usnesení. Pamatujte, že kmotr Smrt patří do naší kultury, a kmotr Mrázek ne. Stejně tak do kultury patří Pohádky bratří Grimmů, ale ty prokleté zlatáky, jichž máme my živí pořád plnou hlavu, nikoliv.

Venit mors velociter. Cinis es et in cinerem reverteris. Jsi popel a v popel se obrátíš. Jako Achim, Bettina a bratři Grimmové.

Právní téma Rodinných listů

Právo a smrt

JUDr. Jiří Vlastník, advokát

Smyslem práva je usměrňovat společenské vztahy, zajistit jejich předvídatelnost, stabilitu a kontinuitu. Jeho středobodem je člověk. Člověk sám právo přímo či nepřímo vytváří, právo mu přiznává práva a povinnosti, a vymezuje tak (právní) hranice jeho existence. Člověku právo přičítá odpovědnost za jejich překročení. Zatímco právo je (či spíše mělo by být) stále a relativně neměnné v čase, lidský život je pomíjivým, krátkým obdobím, u kterého je jisté pouze to, že jednou skončí. Smrt je hranicí života a jeho nedílnou součástí. Současně je hranicí lidského poznání a přesahuje je. Je pílířem náboženství a lidské kultury vůbec. I v právu je smrt všudypřítomná. Právo ji uznává a ctí, dovoluje ji i trestá, inspiruje se jí a snaží se ji překonat v zájmu řádu, počítá s ní jako se součástí života i věčnosti.

Následující řádky jsou věnovány projevům smrti v právu, zejména českém. Vzhledem k tomu, že podrobný rozbor fenoménu smrti by vydal na mnoho vědeckých prací, je tento článek spíše orientačním, stručným nástinem pohledu práva na smrt, aniž by aspiroval na jejich analýzu.

Pojem smrti

Všechna práva se přímo či zprostředkovaně vztahují k člověku (přirozené, fyzické osobě).¹⁾ Vymezení lidské existence je proto z pohledu práva stěžejní. Promítají se do něj převládající názory na život a smrt, i současný stav vědeckého poznání. Člověk jako fyzická osoba, která má tzv. právní osobnost (subjektivitu), tedy způsobilost mít práva a povinnosti,²⁾ vzniká podle platného práva **narozněním**, za které se pokládá oddělení živého lidského plodu od těla matky (do té doby je lidský plod považován za součást matčina těla). Právo nicméně uznává, že samotný lidský život vzniká již početím,³⁾ od početí mu též přiznává ochranu⁴⁾ a za stanovených podmínek i práva

1) Tzv. právnické osoby jsou pouhou (umělou) právní konstrukcí, odvozenou vždy od člověka či jeho vůle.

2) Viz čl. 5 usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů, podle kterého je každý způsobilý mít práva.

3) Podle čl. 6 Listiny základních práv a svobod je lidský život hoden ochrany ještě před narozením.

4) Viz např. úprava o omezení možností umělého přerušení těhotenství v zák. č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství (tento zákon nebyl dosud novelizován) či úprava trestných činů proti těhotenství ženy v §159–163 zák. č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník“).

a povinnosti.⁵⁾ Způsobilost člověka mít práva a povinnosti zaniká smrtí.⁶⁾ Obecně platnou definici smrti člověka právo neobsahuje, lze za ni však pokládat nevratné ukončení funkce mozku (tzv. cerebrální smrt),⁷⁾ které znamená trvalé ukončení životních funkcí lidského organismu, tedy konec života.

Smrt člověka zpravidla zjišťuje lékař prostřednictvím prohlídky těla zemřelého, jejímž cílem je zjistit smrt, její pravděpodobný čas a příčinu a určit, zda bude provedena pitva. Lékař vyplňuje zvláštní **list o prohlídce zemřelého**.⁸⁾ Nelze-li smrt prokázat tímto způsobem, prohlásí člověka za mrtvého rozsudkem příslušný soud.

V případě, že soud zjistí jeho smrt jinak, nebo pokud dospěje k závěru, že lze se zřetelem ke všem okolnostem usoudit, že nezvěstný člověk již nežije (v tomto případě se vyžaduje, aby od zveřejnění vyhlášky soudu s výzvou k tomu, aby se nezvěstný přihlásil, uplynul 1 rok).⁹⁾ Rozhodnutí soudu o **prohlášení člověka za mrtvého má** z pohledu práva stejné právní důsledky jako jeho biologická smrt. Další kroky obstará matrice v místě posledního bydliště. Na základě zmíněných dokumentů (tj. listu o prohlídce zemřelého nebo rozsudku soudu o prohlášení člověka za zemřelého) provede příslušný matriční úřad zápis do knihy úmrtí a oprávněným osobám vydá úmrtní list jako veřejnou listinu potvrzující smrt člověka.¹⁰⁾

Ochrana před smrtí

Právo na život je tradiční součástí katalogů základních lidských práv,¹¹⁾ která požívají zvláštní ochrany ze strany státu. Tato práva lze jen těžko srovnávat a poměřovat jejich význam, neboť působí souběžně a vzájemně se doplňují a vyvažují, je proto složité vytvářet jejich hierarchii.

5) Způsobilost mít práva a povinnosti (právní subjektivitu) má též počaté dítě (*nasciturus*), narodí-li se živé (tato úprava je významná zejména z pohledu dědického práva) – viz § 7 odst. 1 zák. č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „občanský zákoník“). Zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „nový občanský zákoník“) stanoví ve svém § 25, že „na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé. Nenarodí-li se však živé, má se za to, jakoby nikdy nebylo.“

6) Viz ustanovení § 7 odst. 2 občanského zákoníku, § 23 nového občanského zákoníku.

7) Ustanovení § 2 písm. e) zák. č. 285/2002 Sb., transplantčního zákona, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „transplantační zákon“), rozumí smrtí (pro jeho účely) „nevratnou ztrátu funkce celého mozku, včetně mozkového kmene“.

8) § 83 a násl. zák. č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o zdravotních službách“).

9) Viz ustanovení § 7 odst. 2 občanského zákoníku a § 195 a násl. zák. č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „občanský soudní řád“). V těchto případech zákon též předvídá možnost „oživení“ zemřelého rozhodnutím soudu, zjistí-li se dodatečně, že za mrtvého byl prohlášen živý člověk, anebo že člověk přežil den, od kterého dosud neuplynula doba přiměřená k tomu, aby nezvěstný mohl být prohlášen za mrtvého. Soud též může opravit den, který je uveden v jeho rozsudku jako den smrti.

10) Viz § 21 a násl. zák. č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů; § 134 občanského soudního řádu; srov. též ustanovení § 26 nového občanského zákoníku.

11) Viz např. čl. 2 Listiny základních lidských práv, čl. 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod ze 4. 11. 1950 (dále jen „Úmluva“) či čl. 6 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech z 19. 12. 1966.

Právo na život není pokládáno za absolutní,¹²⁾ patří však mezi nejvýznamnější lidská práva, neboť bez jeho respektování by ostatní práva byla zcela bez významu.¹³⁾

Ukládání trestu smrti

Trest smrti tradičně byl a v některých zemích dosud je nejvyšším trestem, udělovaným za nejtěžší provinění. Většina náboženství jej nezakazuje, ale naopak předpokládá, i proto se stal vítaným prostředkem působení na veřejnost a utvrzování síly světské či církevní moci. Lidé se ukázali být velmi vynalézaví ve způsobu jeho výkonu, který byl též upraven právem. Odsouzenici byli křižováni, kamenováni, páleni, stínáni mečem či gilotinou, lámání kolem, stahování z kůže, dušení, věšení, střelení, zabíjení jedem, plynem, elektrinou a jistě by se našla i řada dalších způsobů, z nichž některé jsou dosud využívány. Právo státu rozhodovat o smrti člověka i smysl trestu smrti z pohledu prevence byly zpochybňovány v průběhu 19. a 20. století a od trestu smrti postupně většina států ustupuje. V Evropě má zásadní význam přijetí **Protokolu č. 6** k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, který **trest smrti zakazuje**, a to s výjimkou, kterou mohou státy zákonem stanovit v případě činů spáchaných v době války nebo její bezprostřední hrozby. K dnešnímu dni byl trest smrti zrušen ve všech evropských státech s výjimkou Běloruska,¹⁴⁾ u nás byl trest smrti zrušen k **1. 7. 1990**¹⁵⁾ a Listinou základních práv a svobod byl následně jeho zákaz zakotven do našeho ústavního pořádku. Pro i proti trestu smrti jistě existuje celá řada dobrých argumentů, zužujících se zejména na otázku, zda lze svěřit (často omylné) státní moci rozhodování o životě člověka. Inspirativní mohou být slova J. R. R. Tolkiena: „*Mnozí z těch, co žijí, zasluhují smrt. A jiní umírají, co by si zasloužili život. Můžeš jim ho dát? Nebud' tak příliš dychtivý po rozdávání rozsudků smrti. Neboť ani velmi moudří nedohlédnou všech konců.*“¹⁶⁾

Povinnosti státu

Povinnost státu respektovat právo na život se odráží nejen v jeho povinnosti zdržet se úmyslného, neoprávněného zbavení života, ale též v jeho **pozitivní povinnosti chránit život** lidí v jeho jurisdikci. Základní povinností státu je přiměřeně účinná trestněprávní ustanovení k odrazení od páchaní deliktů proti člověku, zajištěná systémem prevence, potlačování a trestání porušení takových ustanovení. Stát

12) Na rozdíl od zákazu mučení (srov. čl. 2 odst. 3 Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání z 10. prosince 1984, podle kterého „žádné výjimečné okolnosti, ať jsou jakéhokoli druhu, buď válečný stav nebo hrozba války, vnitropolitická nestabilita nebo jakákoliv jiná mimořádná situace, nemohou sloužit k ospravedlnění mučení“).

13) Jak uvádí Evropský soud pro lidská práva (dále jen „ESLP“) ve svém rozsudku McCann a ostatní proti Spojenému království z 27. 9. 1995, článek 2 Úmluvy (právo na život) náleží k nejzákladnějším ustanovením v Úmluvě.

14) Nejčastěji byl v r 2011 vykonáván v Číně, Íránu, Saudské Arábii, Iráku či Spojených státech. Viz www.amnesty.org/en/death-penalty-?utm_source=supporters&utm_medium=banner&utm_content=globe_2011_320_250_en&utm_campaign=death_penalty.

15) Viz zákon č. 175/1990 Sb.

16) J. R. R. Tolkien, *Společenstvo prstenu*, slova Gandalfa k Frodovi, uvažujícím o zabíjení Gluma.

a jeho úřady jsou povinny učinit vše, co od nich lze rozumně požadovat, k zabránění skutečnému a bezprostřednímu nebezpečí pro život, o kterém vědí nebo by měly vědět.¹⁷⁾ V českém právu je právo na život předmětem ochrany zejména v trestním zákoníku, který lidský život pokládá za nejvyšší hodnotu, což se odráží ve výši trestních sazeb, dojde-li k protiprávnímu způsobení smrti. Mezi trestné činy proti životu patří **vražda** (úmyslné usmrcení jiného), **zabití** (úmyslné usmrcení jiného za zvláštních okolností, odůvodňujících mírnější postih), **vražda novorozence** **dítěte matkou** (úmyslné usmrcení novorozence matkou v rozrušení způsobeném porodem), **usmrcení z nedbalosti** a **účast na sebevraždě**.¹⁸⁾ Kromě těchto trestných činů je (nedbalostí) způsobení smrti znakem celé řady kvalifikovaných skutkových podstat jiných trestných činů a odůvodňuje použití vyšší trestní sazby. Zvláštní kategorii tvoří trestné činy ohrožující povahy, které postihují pouhé vyvolání nebezpečí smrti, mezi něž patří např. obecné ohrožení, ohrožení pod vlivem návykové látky, neposkytnutí pomoci, šíření nakažlivé lidské nemoci, ohrožení zdraví závažnými potravinami a jinými předměty, rvačka, apod. Prostředky ochrany života, které mohou být ze strany státní orgánů v souvislosti s trestnou činností ohrožující lidský život využity, jsou upraveny zejména v trestním řádu¹⁹⁾ a zákonu o Policii České republiky.²⁰⁾

Stát je též odpovědný za zajištění **ochrany života v nemocnicích**, a to jak veřejných, tak soukromých, včetně zavedení nezávislého soudního systému, umožňujícího řádné vyšetření příčin úmrtí a vyvození odpovědnosti za něj.²¹⁾ Zvláštní, rozšířené povinnosti má stát při ochraně života v detenčních zařízeních, kdy musí v případě smrti (či zranění) zadržovaného prokázat, že učinil veškeré rozumné kroky k jeho ochraně.²²⁾ Zvláštní povinnosti váží stát též při plánování akcí ozbrojených složek. Za porušení práva na život tak například Evropský soud pro lidská práva (ESLP) pokládal zastřelení tří členů Irské republikánské armády (IRA) v Gibraltar, podezřelých z toho, že při sobě měli dálkové odpalovací zařízení, neboť dospěl k názoru, že danou policejní akci bylo možno naplánovat a provést jinak, aniž bylo nutné podezřelého zabít.²³⁾ ESLP obdobně dovodil, že policisté musí mít odpovídající výcvik, aby byli vůbec schopni vyhodnotit, zda je absolutně nezbytné použít střelné zbraně, a to nejen podle příslušných předpisů, ale při vědomí významu respektu k životu jako základní hodnotě.²⁴⁾ Podle názoru ESLP musí stát v právu i praxi zajistit vytvoření takových pravidel a postupů, aby autonomie (spontánnost) rozhodnutí při používání střelných zbraní ze strany jeho orgánů byla omezena. V opačném případě může porušit právo na život, byť při samotném zásahu nedojde k usmrcení, ale pouze

k ohrožení lidského života.²⁵⁾ Na stát a jeho složky prosazující právo jsou tak kladeny značné nároky a při sledování (jakýchkoliv) cílů své činnosti musí vždy postupovat tak, aby lidské životy nezúčastněných lidí i pachatele nebyly ohroženy, není-li to opravdu bezpodmínečně nutné.

Právo na svou smrt

Právo na smrt netvoří součást katalogů základních lidských práv, které naopak chrání lidský život ve všech jeho podobách. Nalik lze z práva na život či jiných základních lidských práv dovozovat právo člověka na svou smrt, bylo odjakživa předmětem filozofických a právních debat. Z právního pohledu je zapotřebí rozlišit zejména **právo na smrt vlastní rukou** (sebevraždu), **právo na smrt rukou jiného** (eutanazii) a **právo rozhodnout o ukončení léčby**.

Právo na smrt vlastní rukou

Právo na smrt vlastní rukou bylo v minulosti nazíráno různě. Pomineme-li sebevraždy ve jménu cti, které byly či dosud jsou v některých kulturách uznávány, a sebevražedné útoky (nesoucí znaky trestné činnosti), byla sebevražda od pradávna pokládána za jev společensky škodlivý, který se stát snažil svými zákony omezovat. Například ve starověkých Aténách ztrácel sebevrah právo na řádný pohřeb a byl pohřbíván na předměstí bez náhrobku či znameení. Podle trestního nařízení Ludvíka XIV. z roku 1670 bylo mrtvé sebevrahovo tělo vlečeno ulicemi tvář k zemi a poté pověšeno nebo hozeno na hromadu odpadků, přičemž veškerý majetek zemřelého byl zkonfiskován.²⁶⁾ Sebevražda, resp. pokus o ni byl často postihován a v některých zemích je postihován dodnes.²⁷⁾

Západní svět upustil od postihu sebevraždy relativně nedávno,²⁸⁾ když postupně převážil názor, že člověk má právo na svobodné rozhodnutí ukončit svůj život vlastní rukou.²⁹⁾ V Československu byla sebevražda do roku 1950 postihována obdobně jako vražda.³⁰⁾ Odtud zřejmě pochází i samotné označení „sebevražda“, které je oproti např. anglickému či francouzskému *suicide* (zabití sebe sama) zřetelně odsuzující a dehonestující. Od roku 1950 zůstala trestnou pouze účast na sebevraždě,³¹⁾ která je v současnosti definována jako pohnutí jiného nebo pomoc jinému k sebevraždě, dojde-li alespoň k jejímu pokusu.³²⁾

17) Viz rozsudek ESLP ve věci Osman proti Spojenému království z 28. 10. 1998.

18) § 140 a násl. trestního zákoníku.

19) Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.

20) Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

21) Rozsudek ESLP ve věci Calvelli a Ciglio proti Itálii ze 17. 1. 2002.

22) Rozsudek ESLP ve věci Salman proti Turecku z 27. 6. 2000.

23) Rozsudek ESLP ve věci McCann a ostatní proti Spojenému království z 27. 9. 1995. Nutno doplnit, že u zastřelených odpalovací zařízení ani výbušniny nebyly nalezeny.

24) Rozsudek ESLP ve věci Nachova proti Bulharsku z 6. 7. 2005.

25) Viz rozsudek ESLP ve věci Makaratzis proti Řecku z 20. 12. 2004, v němž šlo o policejní pronásledování vozidla a střelbu na něj, během které došlo k lehčímu zranění pronásledovaného řidiče.

26) Důvodem byla zřejmě snaha vyloučit, aby majetek sebevraha připadl církvi. Viz www.helmo.be/esas/mapage/euxaussi/vieetmort/evolsuic.html či Fatout L. Histoire juridique du suicide – <http://www.ecole-management-normandie.fr/upload/editeur/1CR17.pdf>.

27) Např. Indie, Singapur, Severní Korea aj.

28) Trestnost sebevraždy či pokusu o ni byla zrušena ve Spojeném království v roce 1961, v Kanadě v roce 1972, v Irsku 1993. Viz en.wikipedia.org/wiki/Suicide_legislation.

29) To lze dovodit též výkladem rozsudku ESLP ve věci Pretty proti Spojenému království z 29. 4. 2002 (viz zejm. odst. 41).

30) Viz § 134 zák. č. 117/1852 ř. z.

31) Viz § 226 zák. č. 86/1950 Sb., trestního zákona, a poté § 230 zák. č. 140/1961 Sb., trestního zákona.

32) Viz § 144 zák. č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník“). Jako trest může být uloženo odnětí svobody až na tři léta, v případě zvláštních okolností odůvodňujících přísnější kvalifikaci až na 12 let.

Právo na eutanazii

Právo na smrt rukou jiného, tedy usmrcení na žádost (z řeckého *eu* + *thanatos*, čili „dobrá smrt“) bývá předmětem emotivních diskusí, zejména v souvislosti s nešťastnými případy trpících, kteří by svůj život rádi ukončili, ale sami na to nemají dost sil.³³⁾

Známý je případ Diane Pretty, britské občanky, která trpěla degenerativní a nevyléčitelnou nemocí motorického neuronu, způsobující mimo jiné svalovou slabost, v jejímž důsledku nebyla paní Pretty schopna ukončit své utrpení, jak by si přála. Požádala proto britského státního zástupce prostřednictvím svého advokáta o závazek nastíhat jejího manžela, který byl ochoten jejímu přání vyhovět. Státní zástupce odmítl dát slib beztrestnosti, případ byl řešen britskými soudy a nakonec ESLP, který rozhodl, že ze samotného práva na život (sloužícího k jeho ochraně) nelze dovodit právo na smrt z rukou jiného nebo s asistencí státu. Dospěl sice k názoru, že v posuzovaném případě došlo ze strany státu k zásahu do práva paní Pretty na soukromí, nicméně tento zásah byl podle něj přiměřený, a tedy dovolený, neboť stát je oprávněn rozhodnout o tom, zda bude asistovaná sebevražda trestat či nikoliv.³⁴⁾

V Evropě je v současnosti eutanazie upravena v Nizozemí, Belgii či Švýcarsku. U nás zvláštní právní úprava eutanazie neexistuje a ani trestní zákon neobsahuje zvláštní (mírnější) skutkovou podstatu, kterou by na ni bylo možné aplikovat. Proto je **aktivní asistence při smrti posuzována jako trestný čin vraždy**.³⁵⁾

Právo na ukončení léčby

Od eutanazie a sebevraždy je nutno odlišit právo pacienta odmítnout další léčbu. Podle zákona o zdravotních službách platí, že pacientovi lze zdravotní služby poskytnout pouze s jeho svobodným a informovaným souhlasem, a to s výjimkou neodkladné péče, kterou mu lze poskytnout i bez jeho souhlasu. Jde o případy, kdy mu jeho zdravotní stav neumožňuje souhlas vyslovit, nebo léčby vážné duševní poruchy, pokud by v důsledku jejího neléčení se vši pravděpodobností došlo k vážnému poškození zdraví pacienta.³⁶⁾ Lze využít i institutu tzv. **dříve vysloveného přání**, kdy člověk může svůj souhlas či nesouhlas s poskytnutím zdravotních služeb či způsobem jejich poskytnutí vyslovit předem pro případ, že se dostane do zdravotního stavu, ve kterém toho nebude schopen.³⁷⁾ **Právo tak chránit svobodné rozhodnutí člověka nebýt léčen**, byt' může vést až k jeho smrti. Nezbytné je v této souvislosti doplnit,

že zákonní zástupci nezletilého nebo člověka zbaveného způsobilosti k právním úkonům nejsou oprávněni odmítnout léčbu nezbytnou k záchraně jeho života nebo zamezení vážného poškození jeho zdraví.³⁸⁾

Právo usmrtit jiného a okolnosti vylučující protiprávnost

Je-li právo na život jedním z nejvýznamnějších lidských práv, jemuž je přiznávána zvláštní ochrana, neznamená to, že by mělo absolutní povahu a nebylo možné do něj za určitých okolností zasáhnout. Usmrcení člověka se připouští pouze tehdy, jsou-li dány výjimečné okolnosti, které je odůvodňují z důvodu ochrany jiných společenských zájmů.³⁹⁾

Právo usmrtit člověka může podle českého práva vzniknout, jsou-li naplněny okolnosti vylučující protiprávnost takového jednání, konkrétně v případě nutné obrany, krajní nouze, přípustného rizika a oprávněného použití zbraně. Naproti tomu svolení poškozeného k ublížení na jeho zdraví či jeho usmrcení okolností vylučující protiprávnost za žádných okolností být nemůže.⁴⁰⁾

Nutná obrana spočívá v obraně člověka proti útoku (protiprávnímu úmyslnému jednání jiného člověka) na zájem chráněný trestním zákonem, který přímo hrozí či trvá.⁴¹⁾ Způsob takové obrany nesmí být zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku. Zákon počítá s tím, že útočník nese riziko útoku, neboť má-li být obrana úspěšná, musí být nutně intenzivnější než způsob útoku, přičemž může být až zjevně nepřiměřená, nikoliv však již zcela zjevně nepřiměřená. Nepřiměřenost zvolené obrany se posuzuje podle toho, jak se situace jevila obránci. Způsob útoku je přitom určován jeho nebezpečností, tedy zejména způsobem jeho provedení, ale i osobou, vlastnostmi a úmysly útočníka či okolnostmi útoku, které byly obránci známy, a dalšími faktory.⁴²⁾

Při posuzování, zda byly naplněny znaky nutné obrany, se neposuzuje (neměla by se posuzovat) závažnost vzniklého následku, ale pouze způsob útoku a obrany. Za výše uvedených podmínek lze v nutné obraně útočníka i usmrtit. Budou-li všechny znaky nutné obrany splněny, není přitom vyloučeno, že jako nutná obrana může být kvalifikováno i jednání obránce, vedoucí k usmrcení jiné osoby než útočníka. Půjde však o výjimečné případy, například vystřelí-li obránce za podmínek nutné obrany a usmrtí tím nešťastnou náhodou jinou osobou.

Za výjimečných okolností není vyloučeno ani usmrcení jiného v případě **krajní nouze**, tedy při odvracení nebezpečí přímo hrozícího zájmu chráněnému trestním

33) V poslední době například ve Spojeném království případ p. Tonyho Nicklinsona, trpícího locked-in syndromem, tedy úplným a trvalým ochrnutím, který zemřel jen několik dní poté, co prohrál soud, v němž žádal o to, aby jeho lékařům bylo umožněno ukončit jeho život. Viz např. www.guardian.co.uk/uk/2012/aug/22/tony-nicklinson-right-to-die-case.

34) Rozsudek ESLP ve věci Pretty proti Spojenému království z 29. 4. 2002.

35) § 140 trestního zákoníku.

36) § 28, § 38 zákona o zdravotních službách.

37) Takové prohlášení musí mít písemnou formu s ověřeným podpisem a jeho obsah musí splňovat stanovené náležitosti (§ 36 zákona o zdravotních službách).

38) § 38 odst. 4 zákona o zdravotních službách.

39) Možnost zbavení člověka života výslovně připouští i Úmluva, bude-li vyplývat z použití síly, které není víc než zcela nezbytné, při (a) obraně každé osoby proti nezákonnému násilí; (b) provádění zákonného zatčení nebo zabránění útoku osoby zákonně zadržené; (c) zákonně uskutečněné akci za účelem potlačení nepokojů nebo vzpoury. Podle čl. 6 odst. 4 Listiny základních práv a svobod není porušením práva na život, jestliže byl někdo zbaven života v souvislosti s jednáním, které podle zákona není trestné.

40) § 28 až 32 trestního zákona.

41) § 29 trestního zákona.

42) Srov. k tomu Šámal, P., Půry, F., Rizman, S., *Trestní zákon. Komentář*. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, 742 s., s. 124.

zákonem. O krajní nouzi se nejedná, bylo-li možné dané nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak, způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo ten, komu nebezpečí hrozilo, byl povinen je snášet.⁴³⁾

Při zkoumání, zda byly splněny podmínky krajní nouze, je tedy zejména třeba vážit, zda nebylo možné nebezpečí odvrátit jiným způsobem (subsidiarita jednání), poměřovat hrozící a způsobený následek (proporcionality následku) a přihlídnout i k postavení a vlastnostem osoby odvracející nebezpečí (nebezpečí jsou povinni snášet například policisté, hasiči apod.). V krajní nouzi nelze usmrtit člověka jen pro záchranu vlastního života. Podmínky krajní nouze mohou však být splněny, zachránil-li člověk usmrcením jiného životy většího počtu lidí.⁴⁴⁾

Je zřejmé, že právo se zde dostává na tenký led, a vystává otázka, nakolik lze připustit porovnávání váhy jednoho života vůči jiným a svěřit rozhodnutí o zabití člověka, který se ničím neprovinil, do rukou jiného.

V rámci přípustného rizika jedná ten, kdo vykonává **společensky prospěšnou činnost** v rámci svého zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce, která v sobě skrývá možnost nebezpečí (např. poskytování zdravotních služeb či provozování jaderné elektrárny), je-li taková činnost vykonávána v souladu s dosaženým stavem poznání a informacemi, které člověk měl v době svého rozhodování o dalším postupu (tj. *de lege artis*).

Dojde-li výkonem takovéto činnosti za těchto podmínek k usmrcení člověka, nepůjde o protiprávní jednání, nebylo-li možné společensky prospěšného výsledku dosáhnout jinak. Nepůjde nicméně o přípustné riziko, jestliže taková činnost ohrozí život nebo zdraví člověka, aniž by jím byl dán k ní v souladu s jiným právním předpisem souhlas (například informovaný souhlas pacienta), nebo výsledek, k němuž směřuje, zcela zřejmě neodpovídá míře rizika, anebo provádění této činnosti zřejmě odporuje požadavkům jiného právního předpisu, veřejnému zájmu, zásadám lidskosti nebo se přiči dobrým mravům.⁴⁵⁾

Konečně **oprávněným použitím zbraně** se rozumí použití zbraně v mezích stanovených zvláštními právními předpisy. V této souvislosti lze znovu poukázat na judikaturu ESLP, který po státech požaduje nejen přijetí dostatečně jasné a přesné omezující právní úpravy oprávněného použití zbraně, ale i odpovídající výcvik osob, které jsou ji oprávněny používat tak, aby byl lidský život co nejvíce chráněn a použití zbraně představovalo skutečně krajní prostředek při ochraně společenských zájmů.⁴⁶⁾

Smrt ve válce a boj proti terorismu

Nedílnou součástí historie je válka. Za války jako by lidský život ztrácel na významu, neboť válka přináší desítky, stovky a tisíce mrtvých. Smrt je v ní jedním z prostředků dosažení cíle. Stalinova slova „*smrt jednoho muže je tragédie, smrt milionu je jen pouhá statistika*“ jsou bohužel stále aktuální.

43) § 30 trestního zákona.

44) Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu, uveřejněno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. R 20/1982.

45) § 31 trestního zákoníku.

46) § 32 trestního zákoníku.

Válka se řídí zvláštními pravidly. Válečné právo vzniklo jako součást mezinárodního práva, rozvíjejícího se od konce 19. století. Upravuje právo na válku (tzv. *ius ad bellum*),⁴⁷⁾ zakazující zejména útočnou válku, i pravidla uplatňující se za války (tzv. *ius in bellum*) a především její vedení včetně zákazu užívání některých zbraní, ochranu civilistů, raněných či zajatců.⁴⁸⁾ Válečné právo je závazné nejen pro státy, ale pro každou skupinu účastníků se bojů, např. povstalce. Respektuje, že smrt je běžnou součástí války, dovoluje ji, zároveň však zabíjení omezuje. Zakazuje zabíjení nebojících (*noncombatants*), členů ozbrojených sil složivších zbraně i bojujících (*combatants*), kteří jsou vyřazeni zboje v důsledku zranění, zadržení či jiného důvodu.⁴⁹⁾ Obsahuje též vlastní katalog válečných zločinů, přičemž pravomoc rozhodovat o nejzávažnějších z nich má v současnosti **Mezinárodní trestní soud se sídlem v Haagu**.⁵⁰⁾

Boj proti terorismu

Válka byla tradičně vnímána jako krajní způsob řešení sporů mezi státy. Teroristické útoky dne 11. 9. 2001 toto paradigma změnily, když USA vyhlásily válku teroru s cílem eliminovat al-Káidu a jiné teroristické organizace.⁵¹⁾ Smyslem tohoto kroku nebylo pouhé sdělení, že USA budou bojovat proti terorismu, ale že proti němu budou bojovat všemi prostředky, včetně těch, které dovoluje válečné právo. Boj USA proti terorismu tak vstoupil do šedé zóny, ve které účel světí prostředky, a vymkl se pevně stanoveným pravidlům, uplatňujícím se v době míru.

Instituty válečného práva potřebě boje s terorismem neodpovídají. Zatímco v případě války jsou vojenské cíle zpravidla dobře rozlišitelné (např. válečné právo žádá od vojáků nošení uniforem), teroristé se snaží být „neviditelní“ a vazby na teroristické organizace se odkrývají často velmi obtížně. Postup podle válečného práva proti (domnělým) teroristům tak představuje značné nebezpečí pro práva jiných osob, které se na terorismu nijak nepodílejí. Rozlišení mezi teroristou, považovaným za nepřítele (proti kterému lze podle válečného práva použít smrtící sílu), a nezúčastněnou osobou (proti níž je použití takové síly vyloučeno) vychází zejména z informací tajných služeb a nepodléhá přezkumu ze strany nezávislých soudů,

47) Viz např. Briand-Kelloggův pakt z 27. 8. 1928, vylučující válku jako prostředek řešení mezinárodních sporů (vyjma případu sebeobrany) či Charta spojených národů z 26. 6. 1945.

48) Viz např. haagské úmluvy, sjednané na první Haagské konferenci v roce 1899 a druhé Haagské konferenci v roce 1907; ženevské úmluvy o ochraně obětí války z let 1929 či 1949 tvořící základ mezinárodního humanitárního práva; Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky z 10. 10. 1980, Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení z 13. 1. 1993, Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a o jejich zničení z 15. 9. 1997. Přehled některých pramenů válečného práva viz např. en.wikipedia.org/wiki/Laws_of_war.

49) Čl. 3 Ženevské úmluvy o ochraně civilních osob za války z 12. 8. 1949.

50) Čl. 8 Římského statutu Mezinárodního trestního soudu ze 17. července 1998.

51) Ve své řeči před společnou schůzí amerického kongresu dne 20. 9. 2001 George W. Bush, uvedl že „*naše válka proti teroru začíná s al-Káidou, ale nekončí tam. Neskončí, dokud nebude nalezena, zastavena a poražena jakákoliv teroristická organizace globálního dosahu*.“ Viz en.wikipedia.org/wiki/War_on_Terror.

jinak běžnému. Do popředí vystupuje tato otázka v případech tzv. **cílených zabití** (*targeted killings*), zajišťovaných často bezpilotními letadly (*drones*), ovládanými ze země nebo předprogramovanými k zasažení cíle (člověka, sídla či zařízení), k nimž zpravidla dochází na území mimo jurisdikci USA.⁵²⁾

Závažné právní otázky, týkající se poměrování života a smrti, vyvolal boj proti terorismu i v Evropě. Německý spolkový ústavní soud tak posuzoval ústavnost ustanovení německého zákona o letecké dopravě z roku 2004, přijatého v souvislosti s útoky 11. září a umožňujícího ministru obrany (jako veliteli německých vzdušných sil) povolit sestřelení civilního letadla s cestujícími na palubě, bude-li možné předpokládat, že bude použito proti životu jiných, a bude-li sestřelení jediným prostředkem odvrácení takového nebezpečí. Zákon vyvolal nejen v Německu bouřlivou diskusi nad otázkami, nakolik je stát oprávněn rozhodovat o životě nevinných lidí a nakolik má povinnost chránit životy jiných. Otázkou také je, jaké prostředky k tomu může použít. Německý spolkový ústavní soud každopádně shledal zmíněné ustanovení **protiústavním**. Mimo jiné dovodil, že pokládá-li právo smrt lidí na palubě za nevyhnutelnou škodu ve prospěch ochrany jiných hodnot, činí z lidí v podstatě věci, odnímá jim ochranu, kterou jinak přiznává všem bez rozdílu, a tím je zbavuje jejich lidské důstojnosti, což je podle něj nepřijatelné. Zdůraznil, že by dospěl k jinému závěru, pokud by na palubě byli jen teroristé a žádní rukojmí.⁵³⁾

Je nepochybné, že právo v souvislosti s bojem proti terorismu a organizovanému zločinu stojí před novými výzvami a hledáním rovnováhy, neboť na jedné straně stojí potřeba adekvátně a účinně na terorismus reagovat, bojovat s ním a chránit před ním lidské životy, a na straně druhé potřeba respektovat jak práva domnělých teroristů (zločinců), kteří však dosud nebyli postaveni před soud (a z právního pohledu tak teroristy, resp. zločinci nejsou), tak práva lidí, kteří mohou být opatřeními výkonné moci přímo dotčeni, a to i na životě. Ústřední otázkou zůstává, zda **lze některým právům přiznat absolutní hodnotu** s tím, že zasluhují ochranu za jakýchkoliv okolností,⁵⁴⁾ anebo zda lze jakékoliv právo obětovat, povede-li to k odvrácení závažnějšího následku.

Odpovědi na tuto otázku se liší v závislosti na právním a společenském prostředí konkrétní země. Jak bylo popsáno výše, zatímco například v Německu je lidské důstojnosti přiznávána absolutní ochrana, v USA zřejmě převládá spíše pragmatické pojetí. Jak uvedl americký státní zástupce Eric Holder v diskusi o cílených zabitích,

týkající se mj. cíleného zabití Anwara al-Awlakiho: „*V tuto hodinu nebezpečí si jednoduše nemůžeme dovolit čekat, až budou smrtící plány vykonány, a čekat nebudeme.*“⁵⁵⁾

Smrt jako právní skutečnost

Právo je založeno na kontinuitě, která je základem řádu a právní jistoty. Smrt je událostí, kterou končí život člověka i jeho právní existence. Smrt je událostí, o které se ví jistě, že nastane, neví se však kdy. Od okamžiku smrti nemůže zemřelému vzniknout žádné nové právo ani povinnost, zapotřebí je však vypořádat souhrn široké množiny práv a povinností, které mu vznikly za jeho života a které se dotýkají řady jiných osob.

Přechod a zánik povinností a práv v oblasti soukromého práva

Soukromé právo vychází zásadně z toho, že smrtí dlužníka jeho povinnosti nezanikají, není-li jejich obsahem plnění, které mělo být zemřelým dlužníkem provedeno osobně.⁵⁶⁾ Takovým plněním je např. zhotovení uměleckého díla závisícího na vlastnostech či schopnostech dlužníka nebo povinnost poskytnout přiměřené zadostiučinění za zásah do osobnostních práv fyzické osoby.⁵⁷⁾ Většina povinností zemřelého přechází okamžikem smrti⁵⁸⁾ za stanovených podmínek na jeho dědice, a přetrvává tak smrt původního nositele.

Obdobně práva zemřelého zanikají jeho smrtí pouze tehdy, bylo-li plnění omezeno na jeho osobu.⁵⁹⁾ Zanikají zejména **právo na bolestné a na náhradu za ztížení společenského uplatnění, právo na ochranu osobnosti, právo na výživné, zmocnění zemřelého či předkupní právo**.⁶⁰⁾ Smrtí zaměstnance zanikají **peněžitá práva zaměstnavatele** vůči němu s výjimkou práv, o kterých bylo pravomocně rozhodnuto nebo která byla zaměstnancem před jeho smrtí písemně uznána co do důvodů i výše, a práv na náhradu škody způsobené úmyslně.⁶¹⁾ Smrtí autora zanikají jeho osobnostní autorská práva k jím vytvořenému dílu, tedy právo rozhodnout o jeho zveřejnění, právo osobovat si jeho autorství a právo na nedotknutelnost díla.⁶²⁾ Zanikají též ústavně zaručená základní práva a svobody, mající charakter přirozených osobních práv (pojící se s existencí člověka), a to až na zákonem stanovené výjimky.⁶³⁾ V případech smrti nájemce

55) Anwar al-Awlaki byl americkým státním občanem a jedním z údajných vůdců al-Káidy, který se měl přímo podílet na přípravě teroristických útoků. Viz např. www.guardian.co.uk/world/2012/mar/05/attorney-general-targeted-kill-programme.

56) § 579 odst. 1 občanského zákoníku, § 2009 odst. 1 nového občanského zákoníku. Viz rozsudek Nejvyššího soudu z 27. 9. 2005 ve věci sp. zn. 30 Cdo 1051/2005.

57) Viz rozsudek citovaný v bodu 56.

58) § 460 občanského zákoníku.

59) Srov. § 579 odst. 2 občanského zákoníku a § 2009 odst. 2 nového občanského zákoníku.

60) § 13 a násl., § 604 a § 33b odst. 1 písm. d) občanského zákoníku.

61) § 328 odst. 2 zák. č. 262/2006 Sb., zákoníku práce, v platném znění (dále jen „zákoník práce“).

62) Na dílo se nicméně vztahuje zvláštní ochrana i po smrti autora, které se mohou domáhat osoby autorovi blízké, právnická osoba sdružující autory či kolektivní správce dle autorského zákona. Viz § 11 zák. č. 121/2000 Sb., autorského zákona, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „autorský zákon“).

63) Usnesení Ústavního soudu ze 4. 4. 1997, sp. zn. III. ÚS 66/97.

52) Například podle studie New America Foundation, vycházející z rozboru zpráv v médiích, zemřelo v důsledku cílených zabití za použití *drones* v letech 2004 až 2011 jen v severním Pákistánu 1680 až 2634 údajných teroristů a civilistů. Podle vyjádření samotných amerických úřadů z května 2010 bylo při použití *drones* od roku 2008 zabito přibližně 530 lidí, z nichž bylo nejvýše 30 civilistů. Viz www.hrw.org/news/2011/12/19/q-us-targeted-killings-and-international-law.

53) Viz Lepsius, O., Human Dignity and the Downing of Aircraft: The German Federal Constitutional Court Strikes Down a Prominent Anti-terrorism Provision in the New Air-transport Security Act. www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol07No09/PDF_Vol_07_No_09_761-76_Developments_Lepsius.pdf.

54) Takové postavení mezinárodní právo přisuzuje zákazu mučení – viz čl. 2 Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání z 10. prosince 1984.

nebytových prostor zaniká nájem, pokud dědic do 30 dnů od jeho smrti neoznámí pronajímateli, že pokračuje v nájmu (uvedené platí v případě, že si strany nájemní smlouvy nesjednaly něco jiného).⁶⁴⁾ Smrtí jednoho z manželů zaniká manželství, jakož i společné jmění manželů, které je předmětem následného vypořádání v dědickém řízení.⁶⁵⁾ Plná moc zaniká smrtí zmocnitele, nevyplyvá-li z jejího obsahu něco jiného, nestanoví-li zvláštní zákon jinak.⁶⁶⁾ Přitom zemře-li zmocnitel nebo vypoví-li zmocněnec plnou moc, je zmocněnec povinen učinit ještě vše, co nesnese odkladu, aby zmocnitel nebo jeho právní nástupce neutrpěl újmu na svých právech. Úkony takto učiněné mají stejné právní účinky, jako kdyby zastoupení ještě trvalo, pokud neodporují tomu, co zařídil zmocnitel nebo jeho právní nástupci.⁶⁷⁾

Většina práv zemřelého přechází na jeho dědice⁶⁸⁾ nebo jiné právní nástupce, nejsou-li součástí dědictví, což přispívá k právní jistotě a udržení řádu a rovnováhy. V rámci dědictví přecházejí zejména práva vlastnická (k movitým a nemovitým věcem)⁶⁹⁾ a jiná věcná práva (právo zástavní, práva odpovídající věcným břemenům,⁷⁰⁾ či právo zadržovací), práva k nehmotným statkům (majetková práva autorská, práva k ochranným známkám, patentům, aj.) a většina práv ze závazkových vztahů (s výše zmíněnými výjimkami). Zvláštnímu režimu podléhají například některá peněžitá práva zemřelého zaměstnance,⁷¹⁾ právo na výplatu pojistného plnění,⁷²⁾ přechod nájmu bytu,⁷³⁾ práva ze stavebního spoření⁷⁴⁾ aj., přičemž právo vymezuje okruh právních nástupců (oprávněných osob) odlišně od okruhu dědiců.

64) § 11 zák. č. 116/1990 Sb., o nájmu a podnájmu nebytových prostor, ve znění pozdějších předpisů.

65) § 22 zák. č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, § 149 občanského zákoníku.

66) Například smrtí podnikatele nezaniká prokura, nestanovil-li podnikatel, že má trvat pouze za jeho života, nicméně po smrti podnikatele může prokurista činit jen úkony v rámci obvyklého hospodaření a je povinen podat neprodleně návrh na zápis tohoto omezení prokury soudu. Úkony přesahující rámec obvyklého hospodaření může prokurista činit jen se souhlasem dědiců a se svolením soudu. (§ 14 zák. č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku, ve znění pozdějších předpisů /dále jen „obchodní zákoník“). Smrtí podnikatele nezaniká oprávnění toho, kdo byl při provozování podniku pověřen určitou činností a kdo je tak zmocněn ke všem úkonům, k nimž při této činnosti obvykle dochází (nestanovil-li podnikatel, že má trvat pouze za jeho života). I zde však zmocněnec může činit jen úkony v rámci obvyklého hospodaření a úkony přesahující rámec obvyklého hospodaření může činit jen se souhlasem dědiců a se svolením soudu (§ 15 obchodního zákoníku). Smrtí majitele účtu nezaniká plná moc udělená jím k nakládání s peněžními prostředky na účtu, a to pokud z jejího obsahu nevyplyvá, že má trvat pouze za života majitele účtu (§ 715a obchodního zákoníku).

67) § 33b občanského zákoníku.

68) Dědictví, jehož nenabude žádný dědic, připadá státu (§ 462 občanského zákoníku).

69) Nový občanský zákoník pojímá vlastnictví a věci jinak a předmětem vlastnictví podle něj budou moci být i hodnoty, které platné právo za věci nepokládá.

70) Nebylo-li takové právo omezeno na osobu věřitele (např. právo doživotního bydlení).

71) Podle § 328 odst. 1 zákoníku práce přecházejí mzdová a platová práva z pracovněprávního poměru zaměstnance do výše odpovídající trojnásobku jeho průměrného měsíčního výdělku postupně na jeho manžela, děti a rodiče, jestliže s ním žili v době smrti ve společné domácnosti; předmětem dědictví se stávají, není-li těchto osob.

72) § 51 zákona č. 37/2004 Sb., o pojistné smlouvě.

73) § 706 občanského zákoníku.

74) § 8 zák. č. 96/1993 Sb., o stavebním spoření, ve znění pozdějších předpisů.

Přechod či zánik práv a povinností v oblasti hmotného práva se samozřejmě odpovídajícím způsobem promítá i do procesní roviny tak, aby v případě přechodu práv ze zemřelého na jeho právního nástupce byla zajištěna kontinuita probíhajících řízení a v případě zániku práv v důsledku smrti byla řízení ukončena.⁷⁵⁾

Přechod a zánik povinností a práv v oblasti veřejného práva

V oblasti veřejného práva, upravujícího vztahy mezi člověkem a osobami nadanými veřejnou mocí (zejména stát a územní samosprávné celky), v nichž jako základní pravidlo platí, že veřejnou moc lze uplatňovat jen způsobem stanoveným zákonem (na rozdíl od práva soukromého, kde je dovoleno vše, co není zakázáno), nejsou právní důsledky smrti pro přechod či zánik práv a povinností upraveny obecnou úpravou. Výše popsanou úpravu občanského zákoníku, upravujícího soukromoprávní vztahy, nelze na veřejnoprávní vztahy bez dalšího použít. Zda určité (veřejnoprávní) právo či povinnost zaniká nebo přechází ze zemřelého na právního nástupce, je proto třeba vždy zkoumat případ od případu podle konkrétního právního předpisu. Nelze-li ze zvláštního právního předpisu dovodit, že určité právo či povinnost přechází na právního nástupce zemřelého, mám za to, že takové právo či povinnost zaniká.

Významná je právní úprava přechodu povinnosti zemřelého **platit daně**, obsažená v daňovém řádu⁷⁶⁾ a vztahující se na daně, cla a poplatky,⁷⁷⁾ peněžitá plnění, pokud zákon stanoví, že se při jejich správě postupuje podle daňového řádu,⁷⁸⁾ a peněžitá plnění v rámci dělené správy⁷⁹⁾ (včetně příslušenství těchto plnění), a to vždy za podmínky, že se jedná o příjem veřejného rozpočtu nebo snížení příjmu veřejného rozpočtu (vratky). Ve všech případech platí, že daňová povinnost zemřelého přechází na jeho dědice, který tak získává postavení daňového subjektu namísto zůstavitele a je povinen uhradit daň, avšak jen do výše ceny nabytého dědictví. Tento dědic má též vůči finančnímu úřadu další povinnosti (zejména podání daňového priznání).⁸⁰⁾

Správní řád je obecným právním předpisem upravujícím řízení o právech a povinnostech v oblasti veřejné správy. Počítá s tím, že je-li pro práva a povinnosti účastníků

75) Viz například § 107a, 256 občanského soudního řádu, § 36 zák. č. 120/2001 Sb., exekučního řádu, ve znění pozdějších předpisů, § 310 zák. č. 182/2006 Sb., insolvenčního zákona, ve znění pozdějších předpisů, či § 45 odst. 3 zák. č. 141/1961 Sb., trestního řádu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní řád“).

76) § 2 zák. č. 280/2009 Sb., daňového řádu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „daňový řád“).

77) Poplatky spadající pod režim daňového řádu jsou zejména místní, správní a soudní poplatky a některé zvláštní povinné platby, které jsou příjmem státního rozpočtu – např. poplatek za užívání zpoplatněných komunikací. Nespadají sem například rozhlasové či televizní poplatky, které příjmem státního rozpočtu nejsou.

78) Např. odvozy za porušení rozpočtové kázně podle zák. č. 218/2000 Sb., (rozpočtová pravidla), ve znění pozdějších předpisů.

79) Jedná se o případy, kdy je platební povinnost ukládána podle zvláštních předpisů, nicméně je vymáhána dle daňového řádu finančními orgány – viz např. poplatky podle vodního zákona (zák. č. 254/2001 Sb. ve znění pozdějších předpisů, poplatky podle zák. č. 86/2002 Sb. ve znění pozdějších předpisů, aj.).

80) Viz § 239 daňového řádu.

řízení určující právo k movité nebo nemovité věci, je pravomocné rozhodnutí závazné i pro právní nástupce účastníků (může se jednat např. o stavební povolení, územní rozhodnutí, rozhodnutí o technické způsobilosti vozidla apod.).⁸¹⁾ Předvídá též, že u zahájených řízení o žádosti účastníka v případě jeho smrti bude řízení zastaveno pouze tehdy, nepokračují-li v něm právní nástupci účastníka řízení (nebo pokud není více žadatelů). Obdobně správní orgán zastaví řízení vedené z moci úřední, zjistí-li, že účastník zemřel a v řízení nemohou pokračovat jeho právní nástupci.⁸²⁾ Správní řád počítá s právními nástupci účastníků i na jiných místech,⁸³⁾ jejich vymezení však neobsahuje. Vzhledem k tomu jej bude třeba vykládat vždy podle konkrétních okolností, a to též podle ustanovení soukromého práva, které je určující např. pro přechod vlastnictví k věcem, jichž se správní rozhodnutí týkají.

Pokud jde o sankce uložené orgány veřejné moci za spáchání přestupků či jiných správních deliktů (tj. zejména pokuty), domnívám se, že **na právní nástupce nepřecházejí**. Důvodem je neexistence zákonného ustanovení upravujícího jejich přechod, i jejich úzké sepětí s pachatelem protiprávního jednání, za něž byly uloženy.⁸⁴⁾

Ani u přechodu veřejnoprávních oprávnění neexistuje komplexní právní úprava. Zanikají zejména zvláštní oprávnění, udělená zemřelému za jeho života a podmíněná splněním kvalifikačních předpokladů, jež musí splňovat přímo jejich nositel. Takto **zaniká platnost zbrojního průkazu a zbrojní licence**,⁸⁵⁾ **řidičského oprávnění**,⁸⁶⁾ **autorizace architekta či inženýra činného ve výstavbě**⁸⁷⁾ apod. Živnostenské oprávnění zaniká smrtí podnikatele, nicméně v zákonem stanovených případech se umožňuje jeho trvání v případě dalšího pokračování v provozování živnosti ze strany oprávněných osob (zejména dědiců).⁸⁸⁾ Naopak na zákonem vyjmenované osoby⁸⁹⁾ přecházejí nároky z důchodového pojištění, zemřel-li oprávněný po uplatnění nároku na dávku důchodového pojištění a tyto dávky se staly splatnými do jeho smrti.⁹⁰⁾ Obdobně na vyjmenované osoby přecházejí nároky zemřelého pojištěnce z nemocenského pojištění.⁹¹⁾ U některých nároků zákon pak předvídá výslovně, že přecházejí na dědice.⁹²⁾

81) § 77 zák. č. 500/2004 Sb., správního řádu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „správní řád“).

82) § 66 správního řádu.

83) Např. § 78, 90, 95 či 108 správního řádu.

84) Výjimkou by byl případ, kdy by takovou pokutu bylo možné podřadit pod daň ve smyslu daňového řádu.

85) § 26 a 37 zák. č. 119/2002 Sb., zákona o zbraních, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o zbraních“).

86) Viz zák. č. 61/2000 Sb., o silničním provozu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o silničním provozu“).

87) § 10 odst. 1 zák. č. 360/1992 Sb., o výkonu povolání autorizovaných architektů a o výkonu povolání autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě, ve znění pozdějších předpisů.

88) § 57 a 13 zák. č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

89) V pořadí manželka (manžel), děti a rodiče, jestliže žili s oprávněným v době jeho smrti v domácnosti, přičemž podmínka žít v domácnosti nemusí být splněna u dětí, které mají nárok na sirotčí důchod po zemřelém. Není-li těchto osob, stávají se dané nároky předmětem dědictví.

90) § 63 zák. č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o důchodovém pojištění“).

91) § 51 zák. č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

92) § 7 odst. 2 zák. č. 261/2001 Sb. upravujícího poskytování jednorázové peněžní částky účastníkům národního boje.

Práva vznikající v důsledku smrti

Smrt je právní skutečností, na niž je vázán vznik celé řady nových práv a následků (z nichž některé úzce souvisí s dřívějšími právy zemřelého), které s ní spojuje právní předpisy, nebo mohou být upraveny smluvním ujednáním, pokládají-li to účastníci smlouvy za potřebné (například chtějí-li účastníci smlouvy zabránit přechodu dohodnutých práv a povinností ze smlouvy na jiné osoby, mohou sjednat, že smrt jednoho z nich bude rozvazovací podmínkou smlouvy a jejím okamžikem smlouva pozbu- de účinnosti).

V důsledku smrti vzniká rodinným příslušníkům zemřelého **právo na účast na pohřbu**, které je projevem jejich základního práva na ochranu soukromého a rodinného života. Nutno podotknout, že tomuto právu přiznává důležitost i Evropský soud pro lidská práva, který dovodil, že stát jej může za určitých okolností porušit rovněž tím, že neumožní účast na pohřbu osobě ve výkonu trestu odnětí svobody.⁹³⁾

Podle zákoníku práce a prováděcího nařízení vlády se v případě úmrtí vyjmenovaných rodinných příslušníků zaměstnance (nebo osob žijících s ním ve společné domácnosti) poskytuje zaměstnanci za stanovených podmínek pracovní volno s náhradou mzdy/platu, a to mimo jiné za účelem účasti na pohřbu.⁹⁴⁾

Okamžikem smrti vzniká oprávnění dědicům zemřelého anebo správci dědictví nakládat s dědictvím, konkrétně v situaci, byl-li ustanoven zůstavitelem či rozhodnutím soudu.⁹⁵⁾ Přesahuje-li nicméně takové nakládání rámec obvyklého hospodaření, potřebují k němu dědicové souhlas soudu. Byl-li ustanoven správce dědictví, pak potřebuje i svolení dědiců.⁹⁶⁾

Platí též, že v období mezi nabytím dědictví (tj. od okamžiku smrti) a potvrzením nabytí dědictví (tj. k pravomocnému rozhodnutí soudu) jsou z právních úkonů týkajících se věcí (majetkových práv) z dědictví povinni i oprávnění vůči jiným osobám všichni dědici zůstavitele, kteří dědictví dosud neodmítli, společně a nerozdílně. Jejich **dědický podíl** přitom vyjadřuje míru, jakou se dědici navzájem podílejí na právech a povinnostech týkajících se věcí (majetkových práv) z dědictví.⁹⁷⁾

Je-li smrt člověka následkem protiprávního jednání jiné osoby, vzniká pozůstalým **právo na náhradu škody** v rozsahu stanoveném občanským zákoníkem. Peněžitým důchodem se hradí náklady na výživu pozůstalým, kterým zemřelý výživu poskytoval nebo byl povinen poskytovat (nejsou-li tyto náklady hrazeny dávkami důchodového zabezpečení poskytovanými z téhož důvodu).⁹⁸⁾ Hradí se též přiměřené **náklady spojené s pohřbem** (pokud nebyly uhrazeny pohřebním poskytnutým podle zákona o státní sociální podpoře)⁹⁹⁾ a nemajetková újma,

93) Viz rozsudek ESLP ve věci Giszczak proti Polsku z 29. 11. 2011.

94) Nařízení vlády č. 590/2006 Sb. ve znění pozdějších předpisů.

95) § 480a a násl. obč. zák., § 175f občanského soudního řádu.

96) § 175r občanského soudního řádu.

97) Rozhodnutí Městského soudu v Praze ze 4. 4. 1972, uveřejněno ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek bývl. Nejvyššího soudu pod č. 42/1974.

98) § 448 občanského zákoníku.

99) § 449 občanského zákoníku, § 47 a 48 zák. č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

kteřou smrt blízké osoby pozůstalým způsobila. Kritizovaná novela občanského zákoníku č. 47/2004 Sb., měnící zejména zákon o pojištění odpovědnosti za škodu způsobenou provozem vozidla, zavedla do občanského zákoníku paušální a pod tlakem pojišťoven velmi nízké částky jednorázového odškodnění, na které vzniká některým pozůstalým právo.¹⁰⁰⁾ Ústavní soud přitom shledal, že pokud jednorázové odškodnění není dostatečnou satisfakcí za vzniklou újmu na osobnostních právech, mohou se dotčené osoby domáhat další satisfakce podle ustanovení občanského zákoníku na ochranu osobnosti,¹⁰¹⁾ neboť protiprávně zaviněná smrt představuje zásah do práv pozůstalých na klidný rodinný život. Toto řešení vede k tomu, že pojišťovny plní při úmrtí vždy jen paušální částky podle § 444 odst. 3 občanského zákoníku,¹⁰²⁾ což mimo jiné přináší řidičům nezanedbatelné riziko, že v případě způsobení nemajetkové újmy (vznikající právě též v důsledku úmrtí) budou muset sáhnout hluboko do kapsy. Pro pořádek lze dodat, že nový občanský zákoník již obdobné paušální částky neobsahuje.¹⁰³⁾

Zatímco práva člověka na ochranu jeho osobnosti smrtí zanikají, neboť jsou nedílně svázána s jeho existencí, od okamžiku smrti mohou právo na ochranu jeho osobnosti nově uplatňovat manžel či (registrovaný) partner a děti, a není-li jich, rodiče zemřelého.¹⁰⁴⁾ Obdobně smrtí autora díla vzniká právo osobám autorovi blízkým domáhat se ochrany díla, které se může domáhat též právnická osoba sdružující autory nebo příslušný kolektivní správce podle autorského zákona.¹⁰⁵⁾

Zákon chrání též právo na užívání jména zemřelé osoby v obchodní firmě. Platí tak, že kdo zdědí podnik nebo jej nabude smlouvou, může podnikat pod dosavadní firmou s nástupnickým dódatkem, jen má-li k tomu výslovný souhlas zůstavitele nebo dědiců nebo právního předchůdce. Je-li pak součástí firmy právnická osoba jméno zemřelého společníka nebo člena, může právnická osoba užívat dále jeho jméno jen s jeho předchozím souhlasem, anebo se souhlasem jeho dědice.¹⁰⁶⁾

100) Podle § 444 občanského zákoníku náleží za škodu usmrcením pozůstalým jednorázové odškodnění, a to (a) manželovi nebo manželce 240 000 Kč, (b) každému dítěti 240 000 Kč, (c) každému rodiči 240 000 Kč, (d) každému rodiči při ztrátě dosud nenarozeného počátečního dítěte 85 000 Kč, (e) každému sourozenci zesnulého 175 000 Kč, (f) každé další blízké osobě žijící ve společné domácnosti s usmrceným v době vzniku události, která byla příčinou škody na zdraví s následkem jeho smrti, 240 000 Kč.

101) Nález Ústavního soudu ze 4. 5. 2005, sp. zn. Pl. ÚS 16/04.

102) Újma na osobnostních právech podle ustanovení § 13 a násl. občanského zákoníku pod rozsah pojištění nespádá (k tomu srov. § 6 zák. č. 168/1999 Sb., o pojištění odpovědnosti z provozu vozidla, ve znění pozdějších předpisů).

103) Podle § 2959 nového občanského zákoníku při usmrcení nebo zvlášť závažném ublížení na zdraví odčiní škůdce duševní utrapy manželů, rodičů, dětí nebo jiné osobě blízké peněžitou náhradou vyvažující plně jejich utrpení. Nelze-li výši náhrady takto určit, stanoví se podle zásad slušnosti.

104) § 15 občanského zákoníku.

105) Po smrti autora si nikdo nesmí osobovat autorství daného díla, které smí být užito jen způsobem nesnižujícím jeho hodnotu a je-li to obvyklé, musí být uveden autor díla, nejde-li o dílo anonymní (§ 11 odst. 5 zák. č. 121/2000 Sb., autorského zákona, ve znění pozdějších předpisů /dále jen „autorský zákon“/).

106) Ustanovení § 11 obchodního zákoníku. Podrobnější ochranu jména jako součásti označení právnické osoby přináší nový občanský zákoník (viz jeho § 133).

Smrtí pronajímatele vzniká právo nájemce vypovědět nájemní smlouvu (i v případě, že byla uzavřena na dobu určitou), a to do nejbližšího výpovědního období, je-li zákonem či dohodou stanoveno. Zemře-li pronajímatel movité věci, může nájem vypovědět nejen nájemce, ale i právní nástupce pronajímatele.¹⁰⁷⁾

Zvláštní povinnosti zákon předvídá pro **banku vedoucí účet**, jehož majitel zemřel. Smrtí majitele účtu smlouva o běžném ani vkladovém účtu nezaniká a banka pokračuje v provádění platebních transakcí na základě příkazů, které jí dal majitel účtu a osoby jím zmocněné. Jestliže se banka hodnověrně dozví, že majitel účtu zemřel, zastaví následujícím dnem ty platební transakce z účtu, u kterých majitel účtu stanovil, že po jeho smrti v nich nemá banka pokračovat. Plná moc udělená majitelem účtu k nakládání s peněžními prostředky na účtu jeho smrtí nezaniká, pokud z jejího obsahu nevyplývá, že má trvat pouze za života majitele účtu. Je-li nicméně bance hodnověrně doloženo, že byl ustanoven správce dědictví, který je oprávněn spravovat běžný účet zemřelého majitele účtu, má práva a povinnosti majitele účtu a banka se řídí jeho příkazy.¹⁰⁸⁾

Smrtí manžela (partnera) zaniká manželství (partnerství), a pozůstalý manžel (partner) tak nabývá práva uzavřít další manželství (partnerství).¹⁰⁹⁾ Dochází též ke změně osobního stavu pozůstalého manžela (partnera), který má povinnost požádat do 15 pracovních dnů po obdržení úmrtního listu manžela nebo partnera (nebo po nabytí právní moci rozhodnutí soudu o prohlášení manžela nebo partnera za mrtvého) o vydání nového občanského průkazu.¹¹⁰⁾

Pozůstalému manželovi též za stanovených podmínek vzniká právo na vdovský důchod.¹¹¹⁾ Zemřel-li rodič (osvojitel) dítěte nebo osoba, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí soudu, vzniká za stanovených podmínek osiřelému nezaopatřenému dítěti nárok na sirotčí důchod.¹¹²⁾

Veřejnoprávní předpisy v některých případech stanoví zvláštní povinnosti pro **právní nástupce zemřelého**, který byl držitelem zvláštních oprávnění, zanikajících jeho smrtí. Například pozůstalí po zemřelém držiteli řidičského oprávnění jsou povinni odevzdat příslušnému obecnímu úřadu řidičský průkaz zemřelého.¹¹³⁾ Zvláštní

107) § 680 občanského zákoníku. Změnu přináší nový občanský zákoník ve svém § 2222, podle kterého strana nemá právo vypovědět nájem jen proto, že se změnil vlastník věci, a při opačném ujednání má pronajímatel právo nájem vypovědět do tří měsíců poté, co se dozvěděl nebo musel dozvědět, kdo je nájemcem, a nájemce do tří měsíců poté, co se o změně vlastníka dozvěděl.

108) § 715a a 719a obchodního zákoníku.

109) § 11 zákona o rodině, § 4 zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

110) Ustanovení § 14 zák. č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech, ve znění pozdějších předpisů. Datum zániku manželství smrtí jednoho z manželů, nebo datum nabytí právní moci rozhodnutí soudu o prohlášení jednoho z manželů za mrtvého a den, který byl v pravomocném rozhodnutí soudu o prohlášení za mrtvého uveden jako den smrti, popřípadě jako den, který nepřežil, se zapisují do evidence obyvatel – viz § 3 odst. 3 písm. f) zák. č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných čísel, ve znění pozdějších předpisů.

111) § 49 a násl. zákona o důchodovém pojištění.

112) § 52 zákona o důchodovém pojištění.

113) § 113 zákona o silničním provozu.

oznamovací povinnost je stanovena těm, kdo žili ve společné domácnosti se zemřelým držitelem zbraní a střeliva; zvláštní režim nakládání se zbraněmi a střelivem se vztahuje na jejich dědice, kteří sami nejsou držiteli zbrojního průkazu.¹¹⁴⁾

Zvláštní kategorii představují **práva z účasti v právnických osobách**, které lze rozlišovat podle míry jejich sepětí s existencí člověka jako jejich společníka či člena. U právnických osob, které jsou s životem určitého člověka spojeny těsněji, může smrt ovlivnit samotnou existenci právnické osoby a vést k jejímu zániku. Veřejná obchodní společnost¹¹⁵⁾ se tak smrtí společníka zrušuje, ledaže společenská smlouva připouští dědění podílu, podíl zůstavitele zdědil jeho dědic (dědicové), nedojde-li k odmítnutí dědictví, a ve společnosti zůstávají alespoň dva společníci.¹¹⁶⁾ To platí přiměřeně též pro komanditní společnost, zemře-li komplementář.¹¹⁷⁾

Naproti tomu smrtí komanditisty se komanditní společnost neruší a jeho podíl na společnosti se dědí. Společenská smlouva může dědění podílu vyloučit – v tom případě náleží dědicům vypořádací podíl.¹¹⁸⁾

Ve společnosti s ručením omezeným¹¹⁹⁾ platí, že obchodní podíl se dědí, nevylučuje-li to společenská smlouva. Dědění ovšem nelze smlouvou vyloučit u společnosti o jediném společníku. Dědici nicméně vzniká právo domáhat se zrušení své účasti ve společnosti soudem, nelze-li na něm spravedlivě požadovat, aby byl společníkem, a to ve lhůtě 3 měsíců od právní moci rozhodnutí soudu o dědictví, jinak toto právo zaniká.¹²⁰⁾

Většina právnických osob, které v České republice existují, není nicméně úzce spojena se svými členy. To platí zejména pro občanská sdružení, nadace, akciové společnosti,¹²¹⁾ družstva,¹²²⁾ stát a osoby vytvářené státem, neboť jejich existence v čase může být (a také většinou je) neomezená. Právní vztahy jsou tím zjednodušeny, neboť případná smrt lidí, kteří stáli u zrodu takové právnické osoby, byli jejími členy či s ní byli jinak spojeni, se do právních vztahů, jejichž je taková osoba účastníkem, přímo nepromítá.

114) § 65, 66 zákona o zbraních.

115) Společnost, ve které alespoň dvě osoby podnikají pod společnou firmou a ručí za závazky společnosti společně a nerozdílně celým svým majetkem – viz § 76 a násl. obchodního zákoníku.

116) § 88 odst. 1 písm. c) obchodního zákoníku.

117) Společnost, v níž jeden nebo více společníků ručí za závazky společnosti do výše svého nesplaceného vkladu zapsaného v obchodním rejstříku (komanditisté) a jeden nebo více společníků celým svým majetkem (komplementáři) – viz § 93 a násl. obchodního zákoníku.

118) § 93 odst. 4 a § 102 odst. 4 obchodního zákoníku.

119) Společnost, jejíž základní kapitál je tvořen vklady společníků a jejíž společníci ručí za závazky společnosti, dokud nebylo zapsáno splacení vkladů do obchodního rejstříku – viz § 105 obchodního zákoníku.

120) § 116 obchodního zákoníku.

121) U akciové společnosti oproti tomu nelze možnost dědit akcie vyloučit (§ 156 odst. 10 obchodního zákoníku).

122) Členství člověka v družstvu zaniká smrtí, nicméně dědicovi členských práv a povinností zůstavitele vzniká smrtí člena družstva právo požádat družstvo o členství – zákon nebo statuty mohou přitom určit, kdy představenstvo nesmí dědicovo členství odmítnout nebo kdy se nevyžaduje souhlas představenstva s nabytím členských práv a povinností dědicem; souhlas se každopádně nevyžaduje, jestliže dědic nabytí práva a povinnosti spojené s členstvím v bytovém družstvu. Dědic, který se nestal členem družstva, má nárok na vypořádací podíl (§ 232 obchodního zákoníku).

Smrt překonává život a účta k ní a k zemřelým tvoří neoddělitelnou součást většiny náboženství kultur, což se odráží i v právu. Lidské tělo ani jeho části nepokládá naše právo za věci, ale za **zvláštní předmět právních vztahů**, kterému přiznává zvláštní ochranu, aby bylo zajištěno důstojné zacházení s ním.¹²³⁾ Právo omezuje provádění úkonů na těle zemřelého.¹²⁴⁾ Odběry tkání a orgánů zemřelého jsou podle české platné právní úpravy možné jen v případě, že za svého života zemřelý (nebo jeho zákonný zástupce, byl-li zemřelý nezletilou osobou nebo osobou zbavenou způsobilosti) nevyslovil s jejich odběrem prokazatelný nesouhlas.¹²⁵⁾ Lidskému tělu přiznává posmrtnou ochranu i trestní právo, bojující zejména s nelegálním obchodem s lidskými orgány.¹²⁶⁾

Zvláštní pravidla vztahující se ke smrti obsahuje **zákon o pohřebnictví**,¹²⁷⁾ který upravuje především zacházení s lidskými pozůstatky (tj. s lidským tělem a jeho částmi do pohřbení), pohřbívání (ukládání lidských pozůstatků do hrobu nebo hrobky nebo jejich zpopelnění v krematoriu), nakládání s lidskými ostatky (pozůstatky lidského těla po pohřbení), provozování pohřební služby, krematorií, pohřebišť či práva a povinnosti nájemců hrobových míst.

Zvláštní zákon dále upravuje práva a povinnosti vztahující se k válečným hrobům a pietním místům.¹²⁸⁾ Na rozdíl od obecné úpravy hrobových míst, která je povinen udržovat nájemce, zajišťuje péči o válečné hroby vlastník válečného hrobu, a pokud není znám, vlastník nemovitosti, na které je válečný hrob umístěn. Ochranu účtů k místům, kde jsou zemřelí pochováni, a k nakládání s jejich ostatky poskytuje též trestní právo.¹²⁹⁾

Závěr

V tomto článku nemohlo být pojednáno o všech právních souvislostech smrti, kterých je nespočet. Předložen byl alespoň jejich orientační přehled. Smrt přináší řadu otázek, na které právo musí hledat odpovědi. Jak praví arabské přísloví, *„jediná spravedlnost je ve smrti“*. Smrt vnáší do života řád. Právo by se mělo snažit, aby spravedlnost vládla i životu a aby smrt přinášela spravedlivý řád i do právních vztahů. Je na právu co nejučinněji chránit a ctít život člověka ve všech jeho podobách jako jednu z nejvýznamnějších hodnot. Současně právo musí hledat rovnováhu mezi ochranou života a jiných hodnot, což zejména v souvislosti s bojem proti terorismu představuje velkou výzvu, nejen právní. ■

123) Srov. § 92 a 493 nového občanského zákoníku.

124) Viz § 79 a násl. zákona o zdravotních službách.

125) Viz § 10 a násl. transplantčního zákona. Případy, v nichž se nesouhlas považuje za prokazatelně vyslovený, upravuje § 16 transplantčního zákona.

126) Viz zejména § 165 trestního zákoníku upravující trestný čin nedovoleného nakládání s tkáněmi a orgány.

127) Zák. č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

128) Zák. č. 122/2004 Sb., o válečných hrobech a pietních místech, ve znění pozdějších předpisů.

129) Zejména ustanovení § 358 (o výtržnictví) a § 359 (o hanobení lidských ostatků) trestního zákoníku.